

УДК 811.161.3'373.21

Людмила Кравченко, канд. філол. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ОЙКОНІМІВ

Розглянуто 32 назви українських міст до процесу декомунізації та після нього. Визначено провідні принципи та мотиви номінації перейменованих об'єктів, серед яких чільне місце посідає відновлення історичної пам'яті, оскільки більше двох третин населених пунктів отримали свої колишні назви або назви тих сіл чи хуторів, на базі яких вони колись виникли. Унаслідок аналізу астіонімів виявлено й другий напрям мотиваційних процесів – створення нових назв (12 одиниць, 37,5 %), які добирали передусім за орієнтаційно-просторовим і фізико-географічним принципами номінації, беручи за основу гідроніми, ергоніми та ойконіми, що так чи інакше були дотичними до перейменованих міст.

Ключові слова: мовний ландшафт, власна назва, топонім, ойконім, астіонім, перейменування.

I. Вступ до проблематики. Власні назви топооб'єктів є частиною мовного ландшафту України, який занурює людину в звичай та повсякденний триб життя громадян. З одного боку, топоніми віддзеркалюють світогляд і мовну картину світу мешканців, а з іншого, передусім це стосується ергонімів та урбанонімів, мають прагматичну мету – впливати на смаки та потреби громадян-споживачів. Тому до цих мовних знаків треба ставитися обережно й помірковано.

Особливого впливу ойконімна система України зазнала в ХХ ст. під час запровадження політики загальної, у тому числі й мовно-культурної, уніфікації всіх народностей, що перебували в складі СРСР, а також у країнах соціалістичного табору, які змушені були перебудовувати свій світ за комуністичним каноном, утілюючи в життя марксистсько-ленінську ідею інтернаціональної пролетарської єдності й водночас стираючи будь-які відмінності між народами й націями. У цей період новостворені міста та вулиці отримували назви за єдиним зразком, який мав пропагувати ідеали комунізму й створювати образ світлого майбутнього радянської людини, увіковічнювати ідеологів і творців нового порядку й віддзеркалювати

мовну картину світу щасливих будівників так званого «всесвітнього раю». У такий самий спосіб масово перейменовували давні вулиці та міста, що мало на меті вплинути на свідомість, а зрештою, й на підсвідомість їхніх мешканців. Дослідниця мови радянського тоталітаризму Лариса Масенко зазначає: “Унаслідок численних перейменувань історичних назв на культові – за псевдонімами та прізвищами радянських вождів і функціонерів – на всьому обширі велетенської держави поширилися сотні однакових назв населених пунктів, похідних від антропонімів Ленін, Калінін, Кіров, Ворошилов, Куйбишев, Орджонікідзе, Жданов, Свердлов тощо. Такі самі найменування проспектів, вулиць і провулків сформували однамнітний топонімічний ландшафт міст і сіл” [Масенко : 205].

На жаль, ці назви разом зі створеною картиною світу настільки вкоренилися у свідомості людей, що навіть після розпаду СРСР і зі здобуттям Україною незалежності не на всій території нашої держави їх легко змінювали. На відміну від інших країн колишнього соціалістичного табору, де процес перейменування проходив доволі успішно, у деяких областях України чинився опір з боку старшого покоління, унаслідок чого багато українських міст, сіл та вулиць до останнього часу залишалися з радянськими назвами. Ситуацію докорінно змінив закон про декомунізацію, ухвалений у 2015 р. (Закон), коли питання про перейменування стало **актуальним**.

До питання номінації в топонімії та перейменувань зверталися неодноразово наші та закордонні лінгвісти: Д. Бучко, В. Лучик, С. Вербич, С. Ковтюх, М. Влахова-Ангелова (Болгарія), А. Мезенко (Білорусія), Л. Подберезкіна (Росія) та багато інших. Зокрема принципи номінації в топонімії розглядав Д. Бучко [Бучко 1991 : 70–72], принципи та критерії перейменувань – В. Лучик [Лучик 2009 : 29–32], а перейменування в аспекті соціолінгвістичних проблем – С. Ковтюх та І. Волянюк.

Перейменування в незалежній Україні, за твердженням Світлани Ковтюх, проходили двома хвилями: перша почалася з 1991 р. й тривала до 2000 р., а друга, пов’язана з процесом декомунізації, почалася 2014 р., досягла свого піку в 2016 р. і почасти триває ще й досі. Між цими двома хвилями перейменувань були лише спорадичні випадки заміни онімів. Дослідниця наголошує, що в західних областях України декомунізація відбулася ще під час першої хвилі (зокрема у Львівській – 184 пе-

рейменовані ойконіми, у Закарпатській – 125 ойконімів), тоді як у решті областей загалом відбулося лише близько 100 перейменувань, до того ж у Сумській, Чернігівській, Харківській, Херсонській і в Криму – по одному перейменуванню. Зрештою, на 2012 р. було перейменовано 463 населені пункти [Ковтюх : 161]. Під час другої хвилі перейменувань процес декомунізації охопив переважно східні та південні області України, дещо менше – центральні та північні, набув масового характеру. Зрештою на кінець 2016 р. було перейменовано 987 населених пунктів (Звіт). А це вдвічі більше, ніж за період з 1990 до 2012 р.

І якщо в 90-х рр. перейменування відбувалися здебільшого з широким обговоренням і вдало проведеною інформаційною кампанією за ініціативою самих мешканців на вимогу місцевих громад під впливом суспільно-політичних перетворень у державі, зміни свідомості українців, прагнення мешканців міст до відтворення історичної пам'яті, то в останні два роки, як правило, ініціатива йшла згори, від державних органів. Виконуючи Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” від 9 квітня 2015 р., місцева влада здійснювала численні перейменування подекуди без належного інформування громадськості й консультацій із лінгвістами, що інколи призводило до спротиву мешканців тій чи іншій назві, або й до намагання деяких організацій і діячів із проросійськими поглядами залишити стару назву чи знову нав'язати громаді назву, позначену вже не радянською, а імперською ідеологією. Зважаючи на це, можемо говорити про суспільну і практичну цінність результатів нашого дослідження, **мета** якого – встановити принципи й мотиви номінації перейменованих об'єктів на основі порівняльної характеристики цих онімів до і після процесу декомунізації. Матеріалом для нашого дослідження стали 32 назви перейменованих міст України, подані на офіційному сайті Верховної Ради України (ПВРУ).

II. Аналіз досліджуваного матеріалу. За звітом Українського інституту національної пам'яті, в Україні в 2016 р. було перейменовано 987 ойконімів – 32 міста, 58 смт, 897 селищ і сіл (Звіт). Нас цікавили *астіоніми* – назви перейменованих міст, більшість із яких розташовані на Сході України, до того ж деякі – на окупованій російськими вій-

ськими територією. Загалом, у Донецькій області було перейменовано 10 міст, у Луганській – 9, у Дніпропетровській – 3, в Одеській, Полтавській, Кіровоградській по 2 міста і в Херсонській, Чернігівській, Рівненській та Автономній республіці Крим по 1 місту.

1. Ойконіми до перейменування. Серед проаналізованих ойконімів, які підлягали заміні, 7 містили компонент *красний-* або *червоний-*: *Червонопартизанськ* (Луг.), *Червонозаводське* (Полт.), *Красний Лиман* (Дон.), *Красний Луч* (Луг.), *Краснодон* (Луг.), *Красноармійськ* (Дон.), *Краснопереконськ* (АРК); два – *комсомол* (*комуністичний союз молоді*): *Комсомольськ* (Полт.), *Комсомольське* (Дон.); один – *комуна*: *Юнокомунарівськ* (Дон.), лексичну базу якого можна потрактувати як (*юний комунар*); решта назв мали в основі псевдоніми або іменування партійних діячів та ідеологів комунізму, зокрема 3 міста Донецчини прославляли Артема, звідки він був родом: *Артемівськ* (Дон.), *Артемове* (Дон.), *Артемівськ* (Луг.); 3 – Кірова: *Кіровське* (Дон.), *Кіровськ* (Луг.), *Кіровоград* (Кір.); 2 – Дзержинського: *Дніпродзержинськ* (Дніпр.), *Дзержинськ* (Дон.); 2 – Петровського – одного з організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні: *Петровське* (Дон.), *Дніпропетровськ* (Дніпр.); 2 – Леніна (Володимир Ілліч Ульянов): *Іллічівськ* (Од.), *Ульяновка* (Кір.). Наведені приклади свідчать: ці 22 міста не вирізнялися різноманітністю назв ні в аспекті лексичної бази, ні в аспекті словотвірних формантів, а деякі з них були абсолютно однаковими: *Артемівськ* (Дон.) і *Артемівськ* (Луг.).

Інші 10 ойконімів уже не мали однакових одиниць у лексичній базі, але їх легко можна згрупувати за спільними мотивами номінації та тематичними групами, оскільки назви містили іменування радянських військових командирів і розвідників: Котовського – *Котовськ* (Од.), Щорса – *Щорс* (Черніг.), Кузнецова – *Кузнецовськ* (Рівн.); радянських партійних діячів: Свердлова – *Свердловськ* (Луг.), Орджонікідзе – *Орджонікідзе* (Дніпр.), Вахрушева – *Вахрушеве* (Луг.), Цюрюпи – *Цюрюпинськ* (Херс.); партійних діячів інших країн, зокрема Димитрова – політичного діяча комуністичної партії Болгарії – *Димитров* (Дон.), Моріса Тореза – діяча французької комуністичної партії – *Торез* (Дон.); і передовиків соціалістичних змагань: Стаханова – *Стаханов* (Луг.). Як правило, за радянської доби для творення такого типу ойконімів за аналогією до старожитніх українських топонімів використовували типовий ойконімний формант **-ськ**, додаючи його до основи антропоніма – іменування партійного діяча, комуністич-

ного лідера тощо. Як наслідок, можемо бачити уніфікований радянський ойконімікон не лише з боку семантики, а й з боку словотвору, адже навіть із 32 аналізованих нами назв, що підлягали перейменуванню, 16 містять суфікс **-ськ** і зафіксовані у формі чоловічого роду: *Іллічівськ* (Од.), *Кіровськ* (Луг.), *Кузнецовськ* (Рівн.), а ще 4 ойконіми мають той самий суфікс **-ськ-**, лише зафіксовані у формі середнього роду: *Петровське* (Дон.), *Кіровське* (Дон.).

2. Ойконіми після перейменування. У перейменованих ойконімах можна простежити два основні напрями мотиваційних процесів: перший із них – повернення містам колишніх назв (20 одиниць, 62,5 %), а другий – створення нових назв (12 одиниць, 37,5 %). Повернення населеним пунктам їхніх первинних назв простежувалося в період проголошення незалежності України, що є свідченням вияву національної свідомості українців [Волянук : 91]. Саме таким шляхом пішли і в Болгарії, повертаючи колишні назви вулицям Софії [Vlahova-Angelova : 242–243]. Що ж до другого напрямку в проаналізованих перейменуваннях, то варто зазначити, що нові назви створювали за 1) орієнтаційно-просторовим принципом номінації; 2) естетичним; 3) меморативним, а також 4) орієнтацією на розмовний варіант офіційного оніма.

Відновлення колишніх ойконімів. Повертаючи історичні назви, як правило, брали за основу колишні назви міст або селищ, сіл, хуторів, подекуди мікротопоніми та ергоніми, які позначали об'єкти, що існували раніше й навколо яких і формувалися майбутні міста. Можемо виокремити кілька груп таких онімів.

1. Ойконіми, замінені колишніми назвами міст.

Дніпродзержинськ (Дніпр.) перейменовували на *Кам'янське* (з 1932 до 1936 р. саме такою була назва міста, утвореного на місці села *Кам'янське*, яке вперше згадане в 1750 р. у зв'язку з будівництвом церкви; очевидно, назва походить від слова *камінь*, бо село розташовувалося на кам'янистому березі Дніпра), *Артемівськ* (Дон.) – *Бахмут* (це історична назва міста, заснованого козаками на однойменній річці *Бахмут*, функціонувала назва до 1924 р.), *Кіровське* (Дон.) – *Хрестівка* (історична назва міста до 1956 р., саме так чумаки називали колишню німецьку колонію через хрестоподібний дороговказ “Таганрог – Бахмут”), *Стаханов* (Луг.) – *Кадіївка* (історична назва міста до 1937 р. і з 1943 по 1978 р.), *Цю-*

рупинськ (Херс.) – *Олешки* (відновлена історична назва: *Олешия* – місто у складі Київської Русі, у 1711–1728 рр. неподалік розташовувалась *Олешківська Січ*, із 1802 до 1920 р. *Олешки* були центром Дніпровського повіту Таврійської губернії), *Щорський* (Черніг.) – *Сновськ* (до 1935 р. місто мало назву *Сновськ*, походить від гідроніма – назви річки *Снов*, ойконім *Сновськь* зафіксований в Іпатіївському літописі, 1149 р. [Купчинська : 48]).

2. Ойконіми, основою перейменування яких стали колишні назви сіл і селищ. Як правило, такі ойконіми позначають міста, що виникали за радянської доби на місці робітничих селищ або колишніх козацьких слобід. Місто *Красний Лиман* (Дон.) отримало назву *Лиман* (*Лиман* – спочатку назва козацької слободи, а потім військового поселення, яке мало цю назву до 1925 р.), *Торез* (Дон.) – *Чистякове* (повернули стару назву поселення, яке з 1868 до 1964 р. мало назву *Чистякове* за прізвищем власника помістя – Таганрозького купця *Чистякова*, хоча засноване воно було в 1770-х рр. як слобода під назвою *Олексіївка*), *Ульяновка* (Кір.) – *Благовіщенське* (колишнє робітничє селище *Благовіщенське*), *Кіровськ* (Луг.) – *Голубівка* (засноване в 1764 р. як село *Голубівка* полковником російської армії Петром Голубом, до 1944 – селище *Голубівський Рудник*, із 1944 – селище *Кіровськ*, а з 1962 р. стало містом), *Кузнецовськ* (Рівн.) – *Вараи* (місто засноване в 1973 р. на місці колишнього села *Вараи*), *Комсомольськ* (Полт.) – *Горішні Плавні* (засноване 1960 р. як село міського типу *Комсомольське*, у 1972 р. набуло статусу міста, територіально воно засноване на місці колишніх хуторів і сіл: *Горішні Плавні* або *Горишняка*, *Пашки*, *Тищенки*, *Іскра*).

Навколо нової назви *Горішні Плавні* точилися суперечки із використанням маніпулятивних технологій. Як ми вже наголошували, процес зміни назв міст відбувався доволі складно, почасти наштовхувався на спротив не лише частини громади, ураженої радянською ідеологією та останніми інформаційними війнами «руського мира», а й на маніпулятивні технології деяких місцевих керманичів, які, перебуваючи в лещатах того ж таки уніфікованого інтернаціонального світогляду, за будь-яку ціну намагалися залишити містам їхні радянські назви. Так, місцева влада *Комсо-*

мольська, скориставшись ідеєю заслуженого вчителя України Сергія Залізняка, на сесії міської ради винесла на розгляд проект рішення, у якому запропонувала не перейменувати місто, а обґрунтувати назву як таку, що не містить символики комуністичного (тоталітарного) режиму. С. Залізняк запропонував вважати назву *Комсомольськ* не похідною від «комсомол», а від аббревіатури: *КО*лектив *МО*лодих *СО*ціально *МО*тивованих *ЛЮ*дей (*Б*) *С*правжніх (*Б*) *КО*заків [У Комсомольську].

Схожа ситуація трапилася й з назвою міста *Красний Лиман* (Дон.), коли місцева влада проголосувала за збереження радянської назви, оскільки, на думку міськради, *красний* може асоціюватися з *гарним* [Декомунізація].

В обох випадках був використаний психологічний прийом творення симулякрів, на основі якого чинився вплив на суспільну думку за допомогою мовних одиниць. Симулякр (від латинського *simulacrum* – копія) – філософський термін на позначення створення дійсності, якої насправді не існує. Яскравим прикладом симулякрів у пропагандистському дискурсі, розпочатому російськими засобами масової інформації, є інформаційна кампанія зі створення так званих квазіутворень – “*Новоросії*”, “*ДНР*”, “*ЛНР*”: тобто нав’язується міф про існування «республік», яких насправді не існує [Кирилюк : 31].

Подібне траплялося і з перейменуванням інших міст. І лише завдяки втручанням Українського інституту національної пам’яті перейменування таки відбулися.

Не менш цікавим фактом є те, що місту *Красний Луч* (Луг.), яке до 1920 р. було селищем *Криндачівка*, дали назву *Хрустальний*. Цей сучасний ойконім є трансонімізованим онімом, що походить від назви села *Хрустальне*, яке було віддалене аж на 7 км від колишнього міста *Красний Луч*, а потім стало його приміською територією [Царенко]. Як бачимо, тут відновлено історичну назву іншого населеного пункту, і до того ж використано не українську лексему *кристале́вий*, а російську *хруста́льний*, що суперечить здоровому глузду.

3. Ойконіми, основою перейменування яких стали колишні назви хуторів.

Місто *Краснодон* (Луг.) отримало назву *Сорокине* (колишній хутір *Сорокине*, поблизу якого почали промислово розробляти родовища вугілля в 1910 р., а в 1914 р. *Сорокине* було засноване як рудня), *Петровське* (Луг.) – *Петрово-Красносілля* (колишня назва хутора *Петрово-Красносілля*, заснованого в кінці XVIII ст., а потім до 1959 р. це назва селища міського типу), *Червонопартизанськ* (Луг.) – *Вознесенівка* (колишня назва хутора *Вознесенівка*, який заснований у 1906 р.), *Артемове* (Дон.) – *Залізне* (до 1921 це хутір *Неліпівський*, розташований неподалік балки *Залізної* й хутора *Залізне*).

4. Ойконіми, основою перейменування яких стали колишні ергоніми.

Даючи такі назви містам, мешканці керувалися одним із основних принципів у процесах перейменування – відновлення історичної пам'яті, повернення до витоків економічного розвитку поселення. Це, як правило, доволі молоді міста, які виникали разом із відкриттям того чи іншого підприємства. *Юнокомунарівськ* (Дон.) отримав назву *Бунге* (у 1908 р. російсько-бельгійське металургійне товариство заклало тут шахту “*Бунге*”), *Артемівськ* (Дон.) – *Кипуче* (поселення виникло в кінці XIX ст. навколо залізничної станції “*Кипуча*”), *Орджонікідзе* (Дніпр.) – *Покров* (місто не мало власної історичної назви, вирішили його перейменувати за назвою *Покровських копалень* марганцевих руд, відкритих поблизу понад 100 років тому).

Створення нових назв. Нові назви містам обирали з двох причин: 1) перша причина полягала в тому, що історична назва міста була немілозвучною, чужою й неактуальною для сучасних мешканців; 2) другою причиною виявилось те, що не існувало історичної назви, бо сам населений пункт і відповідно сама назва міста виникли в радянський період. Подібне спостерігаємо й у групі сучасних ойконімів, які переймали назви колишніх ергонімів. Подекуди причиною могло бути й світоглядне небажання зрусифікованої місцевої громади відновлювати українську історичну назву.

І. Нові назви добиралися передусім за орієнтаційно-просторовим та фізико-географічним принципами номінації. Варто зазначити, що фізико-географічний критерій був одним з найпродуктивніших в українській топонімії дорадянського періоду [Лучик : 30; Мамалига : 87], а відновлення назв за фізико-географічним й орієнтаційно-просторовим критеріями є най-

більш оптимальними шляхами для відродження автентичної топонімної системи України, що не створює причин для виникнення протиріч та конфліктів у суспільстві [Лучик : 30–31]. Про це свідчать і останні перейменування в урбанонімії [Кравченко, Романюк : 186]. Серед нових назв перейменованих населених пунктів, утворених за такими принципами номінації, можна виокремити ті, в основі яких лежать сучасні топоніми та ергоніми.

1. Відгідронімні похідні: *Комсомольське* (Дон.) отримало назву *Кальміуське* (місто розташоване в південно-східній частині області, на річці *Кальміус*, засноване в 1933 р. як селище *Каракуббуда*, для сучасних мешканців історична назва виявилася немилозвучною), *Дзержинськ* (Дон.) – *Торецьк* (місто розташоване на правому березі річки *Кривий Торець*; до 1938 р. це село *Щербинівка*, назва якого є посесивом; село було засноване богуславським козаком Антоном Щербиною), *Іллічівськ* (Одес.) – *Чорноморськ* (розташований у передмісті Одеси на березі *Чорного моря*, раніше тут у XIX ст. був хутір *Бугове*, назва якого походить від імені засновника Андрія Буги – військового офіцера [Царенко], потім хутір став поселенням *Старе Бугове*).

Утворюючи нові назви для міст, а не відновлюючи їхні історичні назви, творці цих ойконімів недалеко відходили від їхніх попередніх радянських форм: як правило, залишали той самий суфікс і ту ж форму роду, змінюючи лише лексичну базу: *Дзержинськ* – *Торецьк*, *Комсомольське* – *Кальміуське*. Особливої уваги заслуговує словотвірна модель відгідронімних та відтопонімних похідних із суфіксом *-ськ*. Вторинні ойконіми на *-ськ* штучно створювали в середині XX ст. за зразком архаїчного загальнослов'янського типу географічних назв з топонімним формантом *-ськ*, який вказував на зв'язок з місцевістю Купчинська : 46–51], на кшталт *Бузьк* (від річки *Буг*), *Луцьк*, *Шумськ* [Бучко, Бучко 2013 : 274, 264]. Тому цілком закономірно було використати цю модель творення ойконімів від гідронімів, адже саме вона найточніше реалізує принцип номінації – вираження відношення іменованого об'єкта до навколишніх ближніх чи віддалених об'єктів. За допомогою суфікса *-ськ* було створено й інші нові назви, зокрема *Подільськ* (Одес.), *Покровськ* (Дон.), *Довжанськ* (Луг.).

2. Відойконімні та відхоронімні похідні: місто *Котовськ* (Одес.) отримало назву *Подільськ* (місто розташоване на південному сході *Подільської* височини, у межах історичного *Поділля*, до 1935 р. мало назву *Бірзула*), *Вахрушеве* (Луг.) – *Боково-Хрустальне* (утворене в 1954 р. на основі робітничих селищ, що виникли навколо шахт, зараз підпорядковане міській раді міста *Хрустальний*, назву дали за місцем розташування і відношенням до сучасного об'єкта).

3. За фізико-географічним принципом, а саме за місцем розташування, перейменовано місто *Краснопереконськ* (АРК), що знаходиться на тимчасово окупованій Росією території Криму. Місту дали назву *Яни Капу*, що по-кримськотатарському означає *Нові Ворота*. Це, на думку спеціаліста Інституту національної пам'яті Сергій Громенка, характеризує специфіку міста й перегукується з назвою розташованого поряд міста *Ор Капу*, що перекладається з кримськотатарської мови як *Насипні Ворота* [Україна].

II. Частина перейменованих онімів віддзеркалює ще один важливий принцип номінації – номінація поселення через відображення в його назві економічно-виробничих (тут і далі використано термін Дмитра Бучка), суспільно-політичних чинників і пам'ятковості (називання поселень на честь відомих людей, подій та ін.). Саме цей принцип номінації детально обґрунтував Дмитро Бучко, досліджуючи особливості номінації в ойконімії новозаселеної території Миколаївщини. Серед онімів, що репрезентують вказаний принцип номінації, він розглядав і спеціально вигадані штучні назви [Бучко, Бучко 2013 : 374–376].

Серед онімів цієї групи можна виокремити кілька підгруп.

1. Похідні від ергонімів – назв підприємств – цілком вмотивовані економічно-виробничим чинником. Як правило, у містах з такими назвами є одне потужне підприємство, яке наповнює міських бюджет, дає робочі місця, за рахунок чого й існує місто. До речі, цих нових ойконімів найбільше – 4 одиниці: *Червонозаводське* (Полт.) отримало назву *Заводське* (одне з наймолодших міст Полтавщини, стало містом тільки в 1977 р., а до того було селищем, яке утворилося навколо цукрового заводу; із 1928 по 1962 рр. мало назву *Сталінка*, а з 1962 р. – *Червонозаводське*), *Свердловськ* (Луг.) – *Довжанськ* (на початку XX ст. між *Довжанкою* та *Шарпкіно* побудували шахту, у 1920 р. 11 рудників об'єдналися в *Довжанське рудоуправління*; також на території міста розташований залізничний вузол станція “Довжан-

ська”), *Красноармійськ* (Дон.) – *Покровськ* (до 1934 р. місто мало назву *Гришине*, яка походить від назви найближчого великого села *Гришине*. Під час перейменування місту не повернули історичної назви, оскільки поряд уже існує село *Гришине*. Назву міста *Покровськ* аргументував для громадськості почесний краєзнавець України Петро Гайворонський так: 1) за давньою українською традицією міста називали на честь небесних покровителів, а саме *Пресвятої Богородиці*, до того ж довгий час мешканці селища були парафіянами Свято-Покровської церкви села Гришине; 2) *Покрову* шанували козаки, а першими поселенцями тут були селяни – нащадки запорізьких козаків; 3) у місті є найбільше підприємство з такою назвою – публічне акціонерне товариство *Шахтоуправління “Покровське”*, яке складає більшу частину бюджету міста; 4) місто з такою назвою буде перебувати під покровом Пречистої Божої Матері [Гайворонський].

2. Творення нових назв відбувалося й за естетичним критерієм. Як правило, це штучні назви, які декларують світогляд мешканців або їхніх творців.

Яскравим прикладом слугує перейменування міста *Димитров* (Дон.) у *Мирноград*. Цей штучний варіант, запропонований міським головою, видався напрочуд вдалим і не викликав заперечень у місцевої громади – навіть згуртував її. Утворений він за зразком багатьох назв із компонентом *-град*, *-поліс*, що виникали в Україні і в XVIII, і в XIX, і в XX ст. за аналогією до давніх топонімів. Перший компонент *мирно-* має позитивну семантику *миру*, *злагоди*, що є актуальним і важливим для громади, оскільки місто знаходиться на Донеччині неподалік від території бойових дій. А другий компонент *-град* має відтінок урочистості і сприймається краще, ніж просто слово *місто*. Для будь-якого мешканця цього населеного пункту назва є семантично прозорою, легко розшифровується як *мирне місто*, фонетично звучить красиво, оскільки містить здебільшого сонорні та голосні звуки, і легко вимовляється.

3. Меморативний принцип номінації (для увіковічення пам’яті про особу) в перейменуванні міст було застосовано лише до одного ойконіма. Місто *Кіровоград* (Кір.) отримало назву *Кропивницький* на честь Марка Кропивницького – засновника першого українського професійного театру, який був відкритий у цьому місті в 1882 р.

Щодо перейменування міста *Кіровоград* точилися справжні дебати впродовж усіх 25 років незалежності України. До 1924 р. місто мало назву *Єлисаветград* за ім'ям російської цариці Єлисавети, яка підписала документи на будівництво фортеці, навколо якої й виникло місто. Тому прихильники Росії постійно намагалися відновити цю назву. Їхні опоненти не могли допустити, щоб місто стало символом тих, хто знищив Запорізьку Січ і поневолив козаків. До того ж на цих землях ще до зведення фортеці існували розрізнені зимівники запорізьких козаків, а пізніше – козацькі слободи та хутори. І проукраїнська громада активно пропонувала дати місту назву *Новокозачин*, яка, на думку деяких місцевих краєзнавців, виникла раніше, аніж назва *Єлисаветград*. Існувала й третя позиція – створити місту абсолютно нову назву. Упродовж усіх років незалежності України для перейменування *Кіровограда* було запропоновано 25 назв, серед яких *Бугогардівськ*, *Новий Гард*, *Лелеківськ*, *Великі Лелеки* (від козацької паланки, зимівників, хуторів), *Скіфопіль*, *Ексампей* (від скіфських назв), *Інгулоград*, *Інгульськ* (відгідронімні назви, адже через місто протікає річка Інгул), *Доброград*, *Долеград*, *Перлинодар*, *Українослав* (вигадані назви за естетичним критерієм), *Великий Златопіль*, *Степоград*, *Золоте Поле*, *Центральноукраїнськ* (за місцем розташування), *Тобілевичі* (на честь родини, яка створила першу в Україні професійну театральну трупу) [Єрошкіна : 70–91]. Жодну з перерахованих назв так і не обрали. Обстоюючи свою позицію, прибічники імперської назви *Єлисаветграда* неодноразово вдавалися до створення симулякру, виводячи назву міста не від імені російської імператриці, а нібито від Святої Єлисавети, і таким способом створювали фальшиву дійсність, підкріплюючи її тим, що місто досягало розквіту саме з цією назвою.

III. Орієнтацію на розмовний варіант офіційного ойконіма виокремлюємо як особливий принцип номінації в перейменуваннях. До таких назв належить лише *Дніпропетровськ* (Дніпр.), який отримав назву *Дніпро*. Саме цей варіант назви мешканці міста використовують у повсякденному житті.

Повернути місту одну із його історичних козацьких назв XVII ст. *Новий Кодак* пропонували патріотично налаштовані депутати, однак не мали підтримки. Імперську назву *Катеринослав* не наважувалися повернути навіть представники Опозиційного блоку, хоча пропонували зберегти радянську назву *Дніпропетровськ*, яка прославляла Григорія Петровського – одного з організаторів Голо-

домору 1932–1933 рр. і сталінських репресій в Україні. Вони вдавалися до створення симулякру, пропонуючи вважати, що місто назване на честь апостола Святого Петра. Зрештою на обговорення громадськості було запропоновано два варіанти назви міста – *Дніпрослав* і *Січеслав*, перше з яких мешканці зовсім не сприйняли, а друге отримало незначну підтримку – від 10 до 25 %. Тому молодь висунула свій варіант *Дніпро*, який і став новою назвою [Дремлюга]. Це був розмовний варіант назви міста, відомий майже всім мешканцям міста, але вживаний здебільшого молодим і середнім поколінням, яке керувалося банальним принципом мовної економії і замість довгої назви *Дніпропетровськ* послуговувалося коротким словом *Дніпро*, яке по суті виступало омонімом до найважливішого в історичному плані гідроніма України – річки *Дніпро* – і до відомого ергоніма – футбольного клубу “*Дніпро*”.

III. Висновки. Таким чином, детальний аналіз частини ойконімів до процесу декомунізації і після нього дозволив зробити ряд висновків.

1. Перейменування в ойконімії відбувалося в двох напрямках: більшість радянізованих назв, а це понад дві третини, замінювали на їхніх попередників, а решті давали нові назви передусім за орієнтаційно-просторовим і фізико-географічним принципами номінації, до того ж беручи за основу гідроніми, ергоніми та ойконіми, які так чи інакше були дотичними до перейменованих населених пунктів. Тому можемо стверджувати, що в ойконімію України повернулися історичні назви, відновивши в пам’яті громад історію рідних міст.

2. Щодо будь-яких політичних настанов, то жодної не було виявлено в перейменованих назвах міст, що свідчить про відхід від ідеологічного підґрунтя в номінаційних процесах в ойконімії України.

3. Оскільки було проаналізовано лише частину перейменованих ойконімів, а саме астіоніми – назви 32 міст, то перспективними й актуальними видаються дослідження перейменованих комонімів – назв сіл і селищ міського типу, а також інших класів онімів, передусім урбанонімів та ергонімів, що потрапили під процес декомунізації.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Області України: АРК – Автономна Республіка Крим, Дніпр. – Дніпропетровська, Дон. – Донецька, Кір. – Кіровоградська, Луг. – Луганська, Од. – Одеська, Полт. – Полтавська, Рівн. – Рівненська, Херс. – Херсонська, Черніг. – Чернігівська.

ДЖЕРЕЛА

Закон – Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” // Верховна Рада України 1994–2016. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 10.11.2016).

Звіт – Звіт Українського інституту національної пам’яті з реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам’яті у 2016 році. URL : <http://memory.gov.ua/sites/default/files/zvit.pdf> (дата звернення: 13.10.2017).

ПВРУ – Постанови Верховної Ради України “Про перейменування окремих населених пунктів та районів” № 984-VIII, № 1037-VIII, № 1351-VIII, № 1352-VIII, № 1353-VIII, № 1374-VIII, № 1377-VIII // Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/find/a?text> (дата звернення: 20.06.2017)

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Принципи номінації в топонімії України / Д. Г. Бучко // Українське мовознавство. – 1991. – Вип. 18. – С. 60–73.

2. Бучко Г. Історична та сучасна українська ономастика : Вибрані праці / Г. Бучко, Д. Бучко. – Чернівці : Букрек, 2013.

3. Волянюк І. Соціолінгвістичні проблеми в ономастиці (на матеріалі ойконімії Північної Тернопільщини ХХ ст.) / І. Волянюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2017. – Вип. 1 (27). – С. 88–91.

4. Гайворонський П. Как Красноармейск менял свое название / П. Гайворонский // Вчасно, 12.05.2015. URL : <https://vchasnoua.com/articles/16256-kak-krasnoarmejsk-menyal-svoe-nazvanie> (дата звернення: 13.10.2017).

5. Декомунізація по-донбаськи: Красний Лиман перейменували на Красний Лиман // Zik, 19 жовтня, 2015. URL : http://zik.ua/news/2015/10/19/dekomunizatsiya_podonbasky_krasnyu_lyman_pereymenuvaly_v_krasnyu_lyman_634201 (дата звернення: 13.10.2017).

6. Дремлюга І. Дніпропетровськ – місто козацького роду / І. Дремлюга // Лица, 14.09.2015. URL : <http://www.litsa.com.ua/show/a/25409> (дата звернення: 13.10.2017).

7. Єрошкіна О. Історичний розвиток урбанонімів міста Кіровограда : магістерська робота (на правах рукопису). – К., 2011.

8. Кирилюк О. Лінгвальне віддзеркалення оцінного ставлення до опонента в контексті перейменувальної кампанії / О. Кирилюк // Мова: класичне – модерне – постмодерне / Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. – Вип. 3. – С. 29–35.

9. Ковтюх С. Соціономастичні аспекти перейменувальних процесів в Україні / С. Ковтюх // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство – Тернопіль : Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2017. – Вип. 1 (27). – С. 160–165.

10. Кравченко Л. Перейменування вулиць і провулків у Романівському районі Житомирської області / Л. Кравченко, Ю. Романюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство – Тернопіль : Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2017. – Вип. 1 (27). – С. 184–189.

11. Купчинська З. О. Стратиграфія архайчної ойконімії України : монографія / З. О. Купчинська. – Л. : НТШ, 2016.

12. Лучик В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України / В. Лучик // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 28–33.
13. Мамалига А. Урбанонімія і державна ідеологія: особливості взаємодії / А. Мамалига // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1998. – Вип. 6. – С. 21–23.
14. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму / Л. Масенко. – К.: Кліо, 2017.
15. У Комсомольську вигадали безглузду аббревіатуру, аби не декомунізувати місто // Тиждень. – 2016. – 17 лютого. URL: <http://tyzhden.ua/News/158748> (дата звернення: 13.10.2017).
16. Україна перейменовує міста і села Криму: Яні Капу, Ас, Герценберг, Ічки, Єді-Кую – в піку Росії // Новинаря, 23.02.2016. URL: <https://novynamia.com/2016/02/23/ukrayina-pereimenuvaye-mista-i-sela-krimu-yani-kapu-as-gertsenberg-yedi-kuyu-v-piku-rosiyi/> (дата звернення: 13.10.2017)
17. Царенко Ю. Перейменування міст в Україні. Обґрунтування нових назв / Ю. Царенко // Рідна країна. – 2016. – 28 жовтня. URL: <http://ridna.ua/2016/10/pereimenuvannya-mist-v-ukrajini-obgruntuvannya-novyh-nazv/> (дата звернення: 13.10.2017).
18. Vlahova-Angelova M. Street-name changes in the city of Sofia in the 20th century / M. Vlahova-Angelova // Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistic (Polyslav). Band 11. – München: Verlag Otto Sagner, 2008. – P. 239–244.

REFERENCES

1. Buchko D.Gh. (1991) Pryncypy nominaciji v toponimiji Ukrajiny [*Principles of nomination in toponymy of Ukraine*]. Ukrajinsjke movoznavstvo [*Ukrainian linguistics*], no. 18, pp. 60-73 (in Ukrainian).
2. Buchko G., Buchko D. (2013) Istorychna ta suchasna ukrajinsjka onomastyka: Vybrani praci [*Historical and Modern Ukrainian Onomastics: Selected Works*]. Chernivci: Bukrek, 456 p. (in Ukrainian).
3. Voljanjuk I. (2017) Sociolingvistychni problemy v onomastyci (na materialy ojkonimiji Pivnichnoji Ternopiljskhyny KhKh st.) [*Sociolinguistic problems in onomastics (based on the material of the oikonimy of the Northern Ternopil region of the twentieth century)*]. Naukovi zapysky Ternopiljskogho nacionaljnogho pedagoghichnogho universytetu. Serija: Movoznavstvo [*Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics*]. Ternopil: Ternopil. nac. ped. un-t im. V.Ghnatjuka, vol. 1 (27), pp. 88-91 (in Ukrainian).
4. Gayvoronskiy P. (2015) Kak Krasnoarmeysk menyal svoje nazvanie [*How Krasnoarmeysk changed its name*]. Vchasno [*In Time*] (electronic newspaper, May 12, 2015). Available at: <https://vchasnoua.com/articles/16256-kak-krasnoarmejsk-menyal-svoe-nazvanie> (accessed 13 October 2017) (in Ukrainian).
5. Dekomunizacija po-donbasjky: Krasnyj Lyman perejmenuvaly na Krasnyj Lyman [*Donbass De-communization: Krasny Lyman was renamed Krasny Lyman*]. zik, October 19, 2015 (Electronic resource). Available at: http://zik.ua/news/2015/10/19/dekomunizatsiya_podonbasky_krasnyy_lyman_perejmenuvaly_v_krasnyy_lyman_634201 (accessed 13 October 2017) (in Ukrainian).
6. Dremljughha I. (2015) Dnipropetrovsk – misto kozackogho rodu [*Dnipropetrovsk is the city of the Cossack family*]. Litsa [*Faces*], September 14, 2015 [Elektronnyj resurs]. Available at: <http://www.litsa.com.ua/show/a/25409634201> (accessed 13 October 2017) (in Ukrainian).

7. Jeroshkina O. (2011) Istorychnyj rozvytok urbanonimiv mista Kirovohrada [*Historical development of Urbanonyms of Kirovograd*]. Maghistersjka robota na pravakh rukopysu [*Master's work on the rights of the manuscript*]. Kyiv, 169 p. (in Ukrainian).

8. Kyryljuk O. (2017) Linghvaljne viddzerkalennja ocinnogho stavlennja do oponenta v konteksti perejmenuvaljnoji kampaniji [*Lingual reflection of the Attitude towards the Opponent in the Context of the Renaming campaign*]. Mova: klasyчне – moderne – postmoderne: zb. nauk. pr. [*Language: Classical – Modern – Postmodern: Collected papers*]. Kyiv: Dukh i Litera, vol. 3, pp. 29-35 (in Ukrainian).

9. Kovtjukh S. (2017) Socioonomastychni aspekty perejmenuvalnykh procesiv v Ukrajinі [*Socioonomastic aspects of Renaming processes in Ukraine*]. Naukovi zapysky Ternopil'skogo nacional'nogho pedagoghichnogho universytetu. Serija: Movoznavstvo [*Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics*]. Ternopil: Ternopil. nac. ped. un-t im. V.Ghnatjuka, vol. 1 (27), pp. 160–165 (in Ukrainian).

10. Kravchenko L., Romanjuk Ju. (2017) Perejmenuvannja vulycj i provulkiv u Romaniv'skomu rajoni Zhytomyr'skoho oblasti [*Renaming of Streets and Alleys in the Romaniv district of Zhytomyr region*]. Naukovi zapysky Ternopil'skogo nacional'nogho pedagoghichnogho universytetu. Serija: Movoznavstvo [*Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics*]. Ternopil: Ternopil. nac. ped. un-t im. V.Ghnatjuka, vol. 1 (27), pp. 184–189 (in Ukrainian).

11. Kupchyn'sjka Z. O. (2016) Stratyghrafija arkhajichnoji ojkonimiji Ukrajinj: monoghrafija [*Stratigraphy of Archaic oikonymiya of Ukraine: monograph*]. Ljviv: NTSh, 1278 p. (in Ukrainian).

12. Luchyk V. (2009) Pryncypy j kryteriji nominaciji ta vidnovlennja istorychnykh nazv u toponimiji Ukrajinj [*Principles and Criteria of Nomination and Renewal of Historical names in Toponymy of Ukraine*]. Ukrajin'sjka mova [*Ukrainian language*], vol. 4, pp. 28–33 (in Ukrainian).

13. Mamalygha A. (1998) Urbanonimija i derzhavna ideologhija: osoblyvosti vzajemodiji [*Urbanonomy and State ideology: Peculiarities of interaction*]. Visnyk Kyjiv'skogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sociologhija. Psykhologhija. Pedagoghika [*Bulletin of the Taras Shevchenko University of Kyiv. Sociology. Psychology. Pedagogy*]. Kyiv: Vydavnychyj centr Kyiv un-tu, vol. 6, pp. 21–23 (in Ukrainian).

14. Masenko Larysa (2017) Mova radjansjkogho totalitaryzmu [*The language of Soviet totalitarianism*]. Kyiv: Klio, 240 p. (in Ukrainian).

15. U Komsomol'sjku vyghadaly bezghluzdu abreviaturu, aby ne dekomunizovuvaty misto [*Komsomolsk has invented a Meaningless abbreviation, in order not to make De-communization of the city*]. Tyzhdenj [*Week*], February 17, 2016 (electronic journal). Available at: <http://tyzhden.ua/News/158748> (accessed 13 October 2017) (in Ukrainian).

16. Ukrajin perejmenuvuje mista i sela Krymu: Jani Kapu, As, Ghercenbergh, Ichki, Jedi-Kuju – v piku Rosiji [*Ukraine renames the cities and villages of Crimea: Jani Kapu, As, Herzenberg, Ichki, Yedi-Kuu in order to confront Russia*]. Novynarnja [*News*], February 23, 2016, [Elektronnyj resurs]. Available at: <https://novynarnia.com/2016/02/23/>.

ukrajina-perejmenovuye-mista-i-sela-krimu-yani-kapu-as-gertsenberg-yedi-kuyu-v-piku-rosiyi/ (accessed 13 October 2017). (in Ukrainian).

17. Carenko Julija (2016) Perejmenuvannja mist v Ukraini. Obgruntuvannja novykh nazv [*Renaming cities in Ukraine. Substantiation of new names*]. Ridna krajina [*Native country*], October 28, 2016 [Elektronnyj resurs]. Available at: <http://ridna.ua/2016/10/perejmenuvannja-mist-v-ukrajini-obgruntuvannja-novykh-nazv/> (accessed 13 October 2017) (in Ukrainian).

18. Vlahova-Angelova M. (2008) Street-name changes in the city of Sofia in the 20th century. *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistic (Polyslav)*. München: Verlag Otto Sagner, vol. 11. pp. 239-244 (in German).

Стаття надійшла до редколегії 14.02.18

Liudmyla Kravchenko, Candidate of Philology, Doc.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Renaming of Modern Ukrainian Oikonyms

The active nominating processes, caused by the necessity of renaming oikonyms and town objects, have started in the linguistic landscape of cities and villages of Ukraine. This article is dedicated to 32 names of Ukrainian cities before and after the decommunization process.

Among the astionyms of the Soviet era, which were to be renamed, seven contained the component Krasny or Chervony, two of them contained the component Komsomol (Chervonopartyzansk, Krasny Lyman, Krasnoarmysk, Komsomolsk), other names were based on pseudonyms or the names of party leaders and communist ideologues. In general, they were not distinguished by the variety of names neither in terms of the lexical base nor in the aspect of word-formation formants.

As a result of the analysis of renamed oikonyms, two main directions of motivational processes were revealed: the first of them was the return of former (old) names to cities (20 units, 62,5%), and the second was the creation of new names (12 units, 37,5%). Returning the historical names, inhabitants, as a rule, took as the basis the names of former towns, villages, small villages, and sometimes microtoponyms and ergonyms, which denoted objects that had existed before, and around which the cities were formed (Kamyanske, Bakhmut, Snovsk, Kadiivka, Golubivka, Gorishni Plavni, Kypuche).

New names were chosen for two reasons. The first reason was that the historical name of the city was inconceivable, alien and irrelevant for contemporary inhabitants, and the second reason was that there was no historical name. The new names were chosen primarily according to orientation-spatial and physical-geographical principles of the nomination. They were based on hydronyms, ergonyms and oikonyms, which were somehow tangent to renamed settlements (Kalmiuske, Podilsk, Dovzhansk, Pokrovsk, Zavodske). Only one name represents the memorable principle of the nomination (Kropyvnytsky) and one name represents an aesthetic criterion (Myrnodgrad).

For further research, it is promising and relevant to study renamed comonyms (village names), as well as other classes of onyms, primarily urbanonyms and ergonyms.

Key words: linguistic landscape, proper name, toponym, oikonym, astionym, renaming.